

Salatın Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" adlı nəfis şəkildə çap olunmuş kitabını vərəqləyən kimi ilkin ağılıma gələn elə başlıca çıxartdığım tezis oldu: "Azərbaycanşünaslıqda Nizamışünaslığın yeri". Düşüncənin arxasınca təzə tərəddüdlər gəldi. Söhbət hansı Nizamı nədədir? Oxucu necə başa düşəcək?

Görünür, suallar yarımrətorik olsa da, hansısa cavabları tələb edir. Əlbəttə, söhbət dövrümüzün çox böyük alimi Nizami Cəfərovdan gedir. Hətta vaxtı ilə ulu öndərimiz Heydər Əliyev Atatürk Mərkəzinin Azərbaycanıda fəaliyyətə başlaması ilə bağlı fikirlərini bildirərkən Atatürk ideyalarına necə dəyər verdiyini qeyd etmiş və belə bir Mərkəzin açılmasını da vacib hesab etdiyini bildirmişdi. İndi onun dəqiq və aydın şəkildə dediyi söz yaddaşında oyanır: "Həmin Mərkəzə Azərbaycanın böyük bir alimini təyin etmişəm". Zənnimcə, fikri dəqiq xatırlayıram. Bəlkə də cüzi improvizələr ola bilər, amma mahiyyətindədir.

Qaldı ki, söhbətin hansı Nizamidən getməyinə; bunun özü də elə mahiyyətə xidmət edir. Böyük Nizami də azərbaycanlı idi. Türk oğlu idi. Gənçəli idi. Və onun dünya mədəni-mənəvi irsinin əvəzsiz örnəkləri olan əsərlərində Gəncənin tarixi taleyi (zəlzələ epizodu), Bərdonin tərif, Şirin obrazı, bütünlüklə Azərbaycan mədəni mühitinin təmsilçisi olan Fərhəd... sayısız-hesabsız digər faktları hamısı göstərir ki, böyük Nizami də elə özəli Azərbaycanşünası idi.

Azərbaycan xalqının elmi-mənəvi mühitinin çox uca dağları var. Zənnimcə, Nizami Gəncəvi zirvəsindən elə birbaşa Nizami Cəfərov zirvəsinə də çox yaxın bir məsafə var. Söhbət zamandan getmir. İdrak gücündən, dünyanı dərk hünerindən gedir. Bu mənada Nizami Gəncəvi zirvəsi ilə, Nizami Cəfərov zirvəsinin həm iqlim yaxınlığı var, həm məkan doğmalığı var. Zaman isə şərtidir. İqlim və məkan doğmalığı zamanın tələp etdiyi məsafəni çox asanlıqla götürür.

Salatın Əhmədli Nizami Cəfərovun elmi-publisistik yaradıcılığını mükəmməl öyrənmiş müəlliflərdəndir. Çünki onun bu sahədə kifayət qədər tədqiqat təcrübəsi var. Akademik İsa Həbibbəylinin elmi-publisistik fəaliyyətini tədqiq edən fundamental əsərin müəllifidir. Ən başlıcası, dövrümüzün mədəni konsepsiyasını müəyyən edən Heydər Əliyevinşünaslığın çox maraqlı tədqiqatçılarından biri kimi də tanınır: "Heydər Əliyev və ədəbi proses", hələ daha əvvəl "Heydər Əliyevin dil siyasəti" kimi tədqiqatları onun ədəbi-nəzəri düşüncəmizdə fəal elmi tədqiqat mövqeyini göstərən və daha doğrusu, təsdiq edən tədqiqat əsərləridir.

Salatın Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" monoqrafıyası AMEA-nın Dilçilik İnstitutunun 19 iyun 2023-cü il tarixli iclasının 4 sayılı protokoluна əsasən çap olunur. Bu rəsmi qeydlər sadəcə sözlü diqqətə çəkmirəm. Bu rəsmi qeydlər onu göstərir ki, Salatın Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" tədqiqat əsəri mütəxəssis alimlərin tərəfindən oxunub, müzakirə olunub, bir sözlə, müəyyən tarixlə təsbit olunan iclasın qərarı ilə dəyərlənir.

Müəllifin çox dəyərli tədqiqatı beş fəsiləndir, giriş əvəzi və noticə əvəzi qeydlərdən ibarətdir.

Azərbaycan ədəbi-mənəvi mühitində Nizami Cəfərov görkəmli alim olmaqdan başqa, sözün həqiqi mənasında çoxsaylı kütlələrin mədəni mühitini çox qısa

AZƏRBAYCANŞÜNASLIQDA NIZAMİŞÜNASLIĞIN YERİ

yaxud, Salatın Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" kitabı üzərində düşüncələr

müddətə ahəngdar və məntiqi nitqi ilə səfərbər edəcək gücdə olan alimdir. Başqa sözlə, antik yunan aqorasının əfsanəvi nətiqlərinin ən üstün ənənələrinin varlığına cəm edə bilmiş bir alimdir. O, hər hansı bir mövzuda, hətta təsadüfən ortaya atılmış mövzuda belə çox asanlıqla, tutarlı dəlillərlə fikirlərini şərh edə bilmək gücündə olan nətiqdir. Səbəbi? Son dərəcə yüksək hazırlığa malikdir. Nəinki mənsub olduğu xalqın, hətta dünya tarixinin, ədəbiyyatının, etnosların ədəbi-mənəvi əlaqələrinin xronikasını mənimsəmiş zəka sahibidir. Yəni o, hər hansı bir vaxt çıxışa başlayanda zəngin fakt yığını üzərində dayanır. Və çox ustalıqla məntiqi ardıcılıqla, sərraf tacir öz qızılı necə qonaqla xərcləyirsə, Nizami Cəfərov da bilgilərini o qədər sərraflıqla nitqə çevirmək gücündədir.

Salatın Əhmədlinin tədqiqatını oxuyanda düşündüm ki, görəsən tədqiqatçı bu böyük alimin zəka arealını qədərincə ifadə edə bilibmi? Amma tədqiqatın ayrı-ayrı fəsilələrini çözdükə gördüm ki, bu ideya generatorunu kifayət qədər qavrayıb dərk edə bilib. Bu o demək deyil ki, Nizami Cəfərov təkcə bir tədqiqat əsəri ilə öyrənilib axıra çıxılmış mənbədir. Yox, Nizami Cəfərov hələ ən müxtəlif tərəflərdən sonsuz tədqiqatlarla öyrənilməkdə olacaq.

Müəllif elə girişdəcə Nizami Cəfərovu görkəmli türköloq, Azərbaycanşünaslığının inkişafında mühüm xidmətləri olan alim kimi xarakterizə edir. Ən başlıcası, Nizami Cəfərovu təkcə elm və təhsil sahəsində deyil, həm də ictimai-siyasi həyatımızda aparıcı roluna görə xarakterizə edir.

Yaxın otuz ilin, başqa sözlə, ötən qərənənin tarixini gözələrimizin önünə götürək. Ziddiyətli düşüncələrə, populist çıxışlarla meydan tutmuş nətiqlərin üstün və zəif tərəflərini görə bilmək üçün Nizami Cəfərovun meydana olmağı bəsləyirdi. Ən əsası da budur ki, o, ictimai-siyasi proseslərlə bağlı düşüncələrini ardıcıl olaraq yazıya çevirirdi və istəməz insanlar onun alim nüfuzunun yox yerdən yaranmadığını hiss edirdilər. Tədqiqatçı Nizami Cəfərovun Azərbaycanın son qərində arızədəki durumunu Nizami Cəfərovun Azərbaycanşünaslığı tədqiqatları əsasında ardıcılıqla şərh edir. Onun ideyalarının istinad məqamlarını dəqiq tutur. Birmənalı şəkildə qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqatçı Nizami Cəfərovun ulu öndərə istinadını yerli gəldikcə əsaslandırır və bunların tarixi həqiqət olduğunu dəqiq faktlar əsasında qeyd edir. Onu da deyim ki, Salatın Əhmədli Nizami Cəfərov yaradıcılığını ilə bağlı Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimlərinin fikir və düşüncələrində də yerli gəldikcə istinad edir. Onun tədqiqatında "Giriş əvəzi" qeydlərində Misir Mordanovun qonaqlarını diqqətə çatdırması təsadüfi deyil: "Nizami Cəfərov ədəbiyyatşünaslığı elminizə ən çox töhfələr verən, müasir ədəbi prosesin istiqamətlənməsində xidmətləri olan görkəmli dilçi alimlərimizdən

Həm namizədlik, həm doktorluq dissertasiyaları sırf dilçiliyə həsr olunmuş alimin ədəbiyyatşünaslığı bu qədər gözəl bilməsi, onun filoloq həmkarlarında da böyük maraq və heyrat doğurur. Təsədüfi deyil ki, Nizami Cəfərov elmi sferalarda böyük nüfuz qazandıran ilk əsərlərindən biri - "Füzulidən Vaqifə qədər" əsəri də məhz ədəbiyyatşünaslıqdan olub. Alimin "Azərbaycanşünaslığa giriş", türk xalqları ədəbiyyatının qədim, orta, yeni və ən yeni dövrlərini əhatə edən 4 cildlik fundamental "Türk xalqları ədəbiyyatı" da elmdə əsl hadisəyə çevrilmişdi". Onu da deyim ki, Misir Mordanovun bu qeydləri mətbuatda ("525-ci qəzet", 9 fevral 2020) dərc olunub. Demək, tədqiqatçı bu mükəmməl fundamental əsəri yazana qədər mətbuatı ardıcıl olaraq izləyib. Və özü də Nizami Cəfərovun Azərbaycanşünaslığa aparıcı yoldakı tədqiqatlarının türköloji istiqamətini də dəqiq müşahidə edib. Tədqiqatçı göstərir ki, "Türkölogiya tarixinə ümumi bir baxış", "Qədim türk ədəbiyyatı", dörd cildlik "Türk xalqları ədəbiyyatı" kimi araya-ərsəyə gətirilmiş elmi-ədəbi-tarixi örnəklər Nizami Cəfərovun titanik istedadının və zəhmətinin bəhrəsidir. Müəllif "Ədəbiyyat" qəzetində maraqlı bir sitatə diqqətə çəkir: "Akademik Nizami Cəfərov üçün türkölogiya geniş anlayış olub, yalnız dilçilik sahəsi ilə məhdudlaşmayaraq, eyni dərəcədə də ümumtürk ədəbiyyatı və mədəniyyəti anlayışlarını da özündə cəmləşdirir. Nizami Cəfərovun simasında dilçi-türköloq ədəbiyyatçı-türköloq və kulturoloq vahid bir sistemdə birləşir. Tərəddüd etmədən demək olar ki, Nizami Cəfərovun hazırlayıb çap etdiyi dördcildlik "Türk xalqları ədəbiyyatı" geniş "ənada türkə gıya elminə sanballı xidmətdir. O, ilk dəfə olaraq Azərbaycanda türk xalqları ədəbiyyatının çoxcildlik elmi salnaməsi yaratmışdır. Bu sanballı nəşri Nizami Cəfərovun yaratdığı türk xalqları ədəbiyyatı epopeyası adlandırmaq olar". Mənbənin tarixi 2019-cu il, 21 sentyabr olaraq göstərilir. Mətnin özünü diqqət etsək, Nizami Cəfərovun hansı gücdə işlədiyinin təfəkkürünün hansı zaman və məkan xarətesini əhatə etdiyinin mənzərəsini dəqiq və aydın

görürük. Zənnimcə, tədqiqatçı S.Əhmədli bu faktları diqqətə çəkmək alimin sonsuz düşüncə sərhədlərini göstərmək baxımından çox tutarlı gedişlər etmişdir. Ümumiyyətlə, Nizami Cəfərovun kimliyini, onun ideyalarının Azərbaycan cəmiyyəti üçün, mədəni mühitimizin inkişafı üçün nəyə qadir olduğunu dərk etmək baxımından bu kitab əvəzsiz gücdədir. Ən əsası ona görə ki, cəmiyyətin ən nüfuzlu ziyalılarından Nizami Cəfərovun mədəni kimliyinin nəyə qadir olduğunu bir güzgü kimi göstərə bilər. Bu baxımdan tədqiqatçı İsa Həbibbəylinin də fikirlərinə mənəviyyətlə istinad edir: "Azərbaycan dilçilik elmində ədəbi dil tarixi üzrə görkəmli alimlərin qiymətli elmi tədqiqat əsərlərinin olmasına baxmayaraq, Nizami Cəfərov bu sahədə özünün professional elmi süzünü deyə bilmişdir. Xüsusən, XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbi dili haqqında Nizami Cəfərovun tədqiqatçı ölkəmizin görkəmli dilçi alimlərinin uzun illər ərzində yaratdığı sanballı dil tarixi tədqiqatlarına mükəmməl elmi-nəzəri əlavələrdir. Onun "XVII əsr Azərbaycan ədəbi dili" mövzusunda müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyası (1991) ilə Azərbaycanda ədəbi dil tarixi tədqiqatlarının yeni dövrü başlamışdır. Nizami Cəfərov Füzulidən Vaqifə qədərki dil hadisələri və proseslərinə istinad edərək, Azərbaycan ədəbi dilinin xələfləşdirilməsi və milliləşdirilməsi, dil normalarının sabitləşməsi və möhkəmləndirilməsi məsələlərini elmi-nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış şəkildə tədqiq etmişdir". Bu qeydləri akademik İsa Həbibbəyli II Qarabağ müharibəsinin ətrafında yazıb, özü də "Ədəbiyyat" qəzetində çap etdirib. Məlumdur ki, böyük Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyi Leningrad mühasirədə olanda qeyd olunub. Demək, Nizami Gəncəvinin qüdrətinin mədəni istinad baxımından nəyə qadir olduğunu ölməz qarışan insanların uca tutması bu gün üçün də çox əhəmiyyətlidir. II Qarabağ müharibəsi ətrafında akademik İsa Həbibbəylinin Nizami Cəfərov haqqında qeydləri yəqin ki, düşüncəli oxucuya çox şey deyir.

Nizami Cəfərovun türkölogiya, Azərbaycanşünaslıq, Azərbaycan dilçiliyi ilə bağlı tədqiqatları dünya elmi düşüncəsinin bu sahədəki müzakirələrinə sanki modera-torluq edir. Bu sahədəki elmi mərkəzlərin tədqiqat istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Salatın Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" monoqrafıyası qeyd etdiyimiz kimi 5 fəsildən ibarətdir. Birinci fəsil "Azərbaycanın obrazı: etimoloji-miflik kontekstdən kulturoloji tarixi" adlanır. Maraqlıdır, çox orijinal bir başlıq diqqətimizi çəkir. Burada söhbət Azərbaycanın obrazından gedir. Zənnimcə, Nizami Cəfərovun tədqiqatlarında etimoloji-miflik düşüncə kifayət qədər arasdırılır və bu düşüncənin kulturoloji tarixi də yətinəncə tədqiq olunur. Müəllif tədqiqatının bu fəsilində "Azərbaycanşünaslığın əsasları" əsəri daha çox istinad edir.

Davaynı 5-ci sahifədə

Əvvəli 4-cü səhifədə

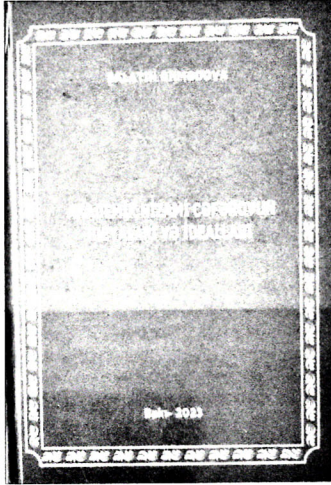
Və tədqiqatın bu fəslində Nizami Cəfərovun öz fikrini əsaslanaraq qeydlər də xüsusi maraq doğurur: "Azərbaycanda (və həmhüddüdd regionlarda) xalqın (və dilin) formalaşdığı dövrdə baş verən rəngarəng ictimai-siyasi hadisələr həmin mürək-kəbləşmə üçün əsas şərt olmuş, ölkədə "narəhat" bir etnik proses getmişdir". Zənnimizcə, bu tədqiqatı təkcə Salatin Əhmədlinin Nizami Cəfərovun ideyaları haqqındakı əsəri kimi yox, eləcə də, Nizami Cəfərovun Azərbaycan adı ilə bağlı tədqiqatları kimi yox, ən başlıca, Azərbaycanın öz adının tarixi ilə bağlı məqamlar kimi mütləq oxumaq lazımdır. Bir sözlə, Nizami Cəfərov Azərbaycan adının tarixi inkişaf yolu ilə bağlı tədqiqatlar kimi də çox maraqlıdır. Və Nizami Cəfərovun belə bir fikir istəməz bütün varlığını titədir: "Və qeyd etmək lazımdır ki, həmin təsəvvür regionun rəsmi dünya-görüşü olan İslama belə güzəştə getmədiyinə görə Azərbaycan - müsəlman tarixçilərinin yaddaşında İslama qarşı ən çox müqavimət göstərmiş bir ölkə olaraq qalmışdır". Bu qeydlər Nizami Cəfərovun "Azərbaycanşünaslığın əsasları" əsərindən götürülür. Zənnimizcə, cildlərlə tədqiqatlara bərabər qeydlərdir. Təkcə elə bu qeydlərə görə Nizami Cəfərovu biz vətən fədaisi kimi yaddaşımızda yaşatmağa borluq. Salatin Əhmədli möhz Nizami Cəfərovun bu tipli ideyalarının vətən üçün nəyə qadir olduğunu bütün tədqiqatı boyu diqqətdə saxlayır.

Salatin Əhmədli Nizami Cəfərovun Azərbaycan xalqının formalaşması prosesi başlanıya qədər Azərbaycanın etnik-tarixi mərhələsini təyin edən bölgüləri də diqqətdə saxlayır: "I. E.ə. V minillikdən e.ə. III minilliyin ortalarına qədər - etnik "qeyri-müəyyənlik" dövrü. II. E.ə. III minilliyin ortalarından e.ə. II minilliyin sonu, I minilliyin əvvəllərinə qədər - Qafqaz etnoslarının geniş yayıldığı dövr. III. E.ə. II minilliyin sonu, I minilliyin əvvəllərindən eramızın I minilliyinin ortalarına qədər - İran etnoslarının geniş yayıldığı dövr". Zənnimizcə, bu bölgünün özü tədqiqatçılar üçün kifayət qədər aydın bir prospektidir.

Salatin Əhmədli Nizami Cəfərovun Azərbaycanca türklüyün etnik-mədəni sistem kimi möhkəmlənməsi mərhələlərini də diqqətə çəkir. Zənnimizcə, bu mərhələləri də müasir oxucuya mütləq ən azı kütləvilik naminə təqdim etmək lazımdır: "I. Qıpçaq mərhələsi (təxminən e.ə. I minilliyin ortaları, b.e-nin I minilliyinin sonu). II. Oğuz mərhələsi (I minilliyin sonu, II minilliyin ortaları). III. Azərbaycan millətinin toşuk küllü mərhələsi (II minilliyin ortalarından sonra)". Çox aydın bölgüdür. Şübhəsiz, bu bölgülərin nə qədər əsaslı olduğunu göstərən izahları ancaq tədqiqatın özünü oxumaqla daha aydın dərk etmək olar. Əsas odur ki, bu ideyaların görkəmi akademik alim Nizami Cəfərovdan nə qədər qaynaqlandığını dərk etməkdir. Bir anlıq təsəvvür edək ki, bu daqiq bölgülər və tədqiqatları elmi döviyyəimizdə olmayıb. Onda elmi düşüncəmizin nə qədər kasıb və kasad olduğunu təsəvvür etmək çətin olmazdı. Salatin Əhmədli tədqiqatın birinci fəslində azərbaycanlı oxucunu maraqlandıran çox hissiyyatlı məqamlara da toxunur. Teymurləng istilası dövrü, Səfəvilər zamanı, Şah İsmayılın tarixi xidmətləri və s. kimi mərhələlər, mühitlər dəqiq və aydın şərh

AZƏRBAYCANŞÜNASLIQDA NİZAMİŞÜNASLIĞIN YERİ

yaxud, Salatin Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" kitabı üzərində düşüncələr

olunur. Ən başlıca, tədqiqat son dərəcə aydın və başa düşülən bir dildə yazılıb. Tədqiqatın ikinci fəslü "Nizami Cəfərov və Azərbaycan dili" adlanır. Bu bölmədə müəllif iki əsas səbəyə xüsusi diqqət ayırır. Və bu hissədə biz tədqiqatda yer almış mövzuları maraqla izləyirik: "Azərbaycan türkcəsi: genezi, toşuk küllü və inkişafı məsələləri", "Azərbaycan türkcəsinin milliləşməsi". Zənnimizcə, başlıqların özü kifayət qədər aydın məlumat verir.

Bu gün də diledantlar tərəfindən Azərbaycan türkcəsi ilə bağlı çoxlu mübahisələr gədir. Sosial şəbəkələrdə bu tipli mübahisələr hətta qeybətdə səviyyəsinə çatır. Yaxşı olar ki, dilimiz tarixinə sevgisini əməli fəaliyyətə çevirmək istəyənlər Nizami Cəfərov irsini yaxşı öyrənsinlər. Ən azı, Salatin Əhmədlinin bu tədqiqatı ilə tanış olsunlar.

Tədqiqatın III fəslü "Nizami Cəfərov eposşünas kimi" adlanır. Bu fəsil bir neçə bəşlik altında tədqiqata cəlb edilir: "Türk eposunun etno-mədəni sistemdə yeri və funksiyası haqqında", "Kitabi-Dədə Qorqud: tanrıçılıq və qazilik ideologiyası", "Koroğlu" yeni dövr epos mədəniyyətinin hadisəsi kimi". Müasir diletant tədqiqatçılar arasında "Koroğlu"nun özü də mübahisəyə çevirənlər az deyil. Amma Nizami Cəfərov türk eposunun etno-mədəni sistemini müəyyənləşdirərkən "Kitabi-Dədə Qorqud"dakı tanrıçılıq ideologiyasını qədrinə tədqiqata cəlb edir. Eləcə də, bütün mübahisələrə son qoyaraq "Koroğlu" eposunu xüsusi mədəniyyət hadisəsi kimi xarakterizə edir. Göründüyü kimi bu mövzuları tədqiqatçı bir-bir izləyir. Görkəmli akademik Azərbaycan mədəniyyəti mühitinin keçdiyi yolla bağlı maraqlı ideyalarını tədqiqata cəlb edir. Ən başlıca, bu ideyaları tədqiq edərkən Nizami Cəfərovun vətəncilik ideali, milli düşüncə ideali, tarixi-etnik ruha bağlılıq ideali xüsusilə xarakterizə edir. Zənnimizcə, Nizami Cəfərov ideyalarının tədqiqı bu və ya digər şəkildə ayrı-ayrı

müəlliflərin tədqiqatlarında yer almış olsa da, Nizami Cəfərov ideallarının tədqiqatı ilk dəfə Salatin Əhmədliyə nosib olmuşdur.

Tədqiqatın IV fəslü "Azərbaycan intibahı kulturoloji-filoloji problem kimi" adlanır. Və elə buradaca qeyd edək ki, bu fəslü tədqiqatçı bir başlıq altında xarakterizə edir: "Nizami Cəfərovun intibah konsepsiyası". Nizami Cəfərovun, ümumiyyətlə, intibah konsepsiyası ilə bağlı düşüncələri çox mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirir. Hətta S.Əhmədli görkəmli alimin razılaşmadığı müəyyən məqamlara da xüsusi işıq salır. Ən azı, onun öz sözlərini əsas fakt kimi diqqətə çəkir: "Bu, bütünlüklə Avropa mədəniyyəti; nəzərə alaq ki, növbə Avropa intibahı, eləcə də, onun əsasında dayanan antik mifologiya da şəhərdə formalaşır, türk mifologiyası barədə isə bunun demək mümkün deyil. Şorq mədəniyyəti ilə qərb mədəniyyəti arasında IV-V əsrlərdən XI-XII əsrlərə qədər körpü olan Bizans mədəniyyəti də şəhər mədəniyyəti idi və əlavə edək ki, təsərrüfat iqtisadi, ictimai-izibati, mədəni həyatın strukturuna görə xüsusilə XI-XII əsrlərdə Bizans şəhərləri Azərbaycan (yaxud, Orta Asiya, İran) şəhərlərindən, demək olar ki, fərqlənir, bu isə onu göstərir ki, XI-XII əsrlərdə Şorqda qarşılaşınmaz şəkildə ictimai-mədəni tofəkkürün konsentrisiyası prosesi gədir, etnik mədəniyyətə həssaslıq zəifləyir, bu cür vəziyyətdə intibah mümkün deyil...". Ümumiyyətlə, intibah məsələsi ilə bağlı tədqiqatçıların bir-biri ilə razılaşmayan mövqeləri var. Ancaq bu faktı ki, XII əsr Azərbaycan mədəniyyəti üçün oyanış mərhələsi idi. Hətta Mehdi Hüseyn də XII əsr parlaq epoxa adlandırdı. Nizami Cəfərovun orta əsrlərə bağlı intibah məsələsində fikirləri kifayət qədər fərqlidir. Çünki tədqiqatçı doğru olaraq qeyd edir: "Akademik N.Cəfərov əmindir ki, intibah mədəniyyəti realist tofəkkür yetirir". Bir çox mübahisəli məqamlar da tədqiqatın nəzərində qəməv və ən başlıca, o, mübahisələrdən kənar qalmır. Yeri gəldikcə öz fikirlərini, düşüncələrini də bildirməkdən çəkinmir.

Tədqiqatın V fəslü "Akademik Nizami Cəfərov ideoloq kimi" adlanır. Bu fəsilə müəllif "milli dövlətçilik:ideya qaynaqları, toşuk küllü qaynaqları" məsələsinə diqqət yetirir. Bu fəsilə bir çox müfəkkirlərin fikir, düşüncə müstəvisindəki yeri aydınlaşdırılır. Əlbəttə, Nizami Cəfərovun tədqiqatlarına əsasən. A.A.Bakıxanov, M.F.Axundov, C.Əfqani kimi müfəkkirlərin düşüncə sistemi araşdırılır. Əlbəttə, Nizami Cəfərovun fikir və düşüncə müstəvisindən qaynaqlanaraq. Tədqiqatın bu hissəsində Cəmaləddin Əfqani obrazı xüsusi yer tutur. Bu da onu göstərir ki, zaman-zaman elmi-fəlsəfi düşüncəmizdən kənar olan C.Əfqani fenomeni Nizami Cəfərov və bir neçə

digər tədqiqatçının sayəsində elmi mühitimizə ayaq açılıb. Salatin Əhmədli tədqiqatın bu hissəsində Nizami Cəfərovun C.Əfqani fenomeninə münasibətini daha geniş şəkildə şərh edir. Tədqiqatın bu hissəsində Azərbaycan xalq cümhuriyyətinin qurucularının ideyalarına da kifayət qədər yer ayrılır və əlbəttə, Noriman Norimanovun "Milliliyinə heç bir şübhə olmayan dövlət xadiminin" düşüncələri də tədqiqata cəlb edilir. Bu da onu göstərir ki, Nizami Cəfərov kifayət qədər elmi-fəlsəfi baxışları araşdırın nəhəng konseptual tədqiqatçıdır və Salatin Əhmədli Nizami Cəfərovşünaslığın ən mühüm istiqamətlərini bu tədqiqatında ümumiləşdirib.

Salatin Əhmədlinin "Akademik Nizami Cəfərovun ideyaları və idealları" monoqrafiyasına görkəmli alim, professor Rüstəm Kamal çox dəyərli bir "Nəticə əvəzi" yazmışdır. O, tədqiqatı ən müxtəlif tərəflərdən dəyərləndirmiş, ayrı-ayrı fəsillər haqqında Nizami Cəfərovun ideyalarının mahiyyətində işıq salmış və nəhayət, son olaraq qeyd etmişdir ki, Salatin Əhmədlinin bu kitabı Nizami Cəfərovun "Azərbaycan mədəniyyətinin və ədəbiyyatının filosofudur" qənaətini təsdiq etmişdir.

Kitabın sonunda istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı verilib və bu siyahı göstərir ki, müəllif Nizami Cəfərovun nəsr olunmuş bütün yaradıcılığını diqqətlə izləmiş və onun tədqiqatları əsasında ideyalarını və ideallarını tədqiqat müstəvisinə gətirmişdir.

Kitabın elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Rüstəm Kamal, rəyçi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Akif Hacıyevdir.

Azərbaycan elmi mühitinin oxucusu bu kitabla tanışlıq əsasında "akademik Nizami Cəfərovun etno və linqvo-kulturoloji və estetik görüşləri"ni asanlıqla nəzərdən keçirmək imkanı qazanacaqdır. Burada sözümlə yekun olaraq bir daha qeyd etməyi vacib hesab edirik ki, Nizami Cəfərovun Azərbaycanlı sevgisi, milli dəyərlərə yüksək bağlılıq duyğuları, etnosun tarixinə qürurlu yanaşma hissləri onun idealarını kimi yeri gəldikcə təqdir olunur, bu və ya digər dərəcədə tədqiqata cəlb edilir. Zənnimizcə, Nizami Cəfərov ideallarının görkəmli alimin ideyaları ilə yanaşı aspektdə tədqiqatçı ilk dəfə Salatin Əhmədliyə nosib olub. Bunu tədqiqatçının elmi düşüncə üçün xüsusi uğuru kimi təqdir etmək olar. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycanşünaslıqda Nizamişünaslığın yeri də bu tədqiqatda kifayət qədər aydın görünür.

Əlbəttə, Salatin Əhmədlinin bu tədqiqat əsərinin yüksək dəyərini qeyd etməklə yanaşı, onu da bilirik ki, Nizami Cəfərov kimi böyük alimlərin zəngin elmi yaradıcılığı bundan sonra da müxtəlif yönəldən tədqiqat mövzusu olacaq.